

УДК 332.33:631.11

Барвінський А.В.,  
к.с.-г.н., доцент, доцент кафедри  
управління земельними ресурсами  
Національний університет біоресурсів  
і природокористування України

## ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ В АГРОЛАНДШАФТАХ ПОЛІССЯ

**Постановка проблеми.** Ефективне (екологічно безпечне, економічно доцільне та соціально справедливе) використання земельних ресурсів є основною умовою життєдіяльності суспільства, його стабільності та гармонійного розвитку, стрижнем формування продовольчої безпеки держави. Земельний фонд нашої країни належить до найбагатших у Європі (61% орних земель представлено чорноземами), що у поєднанні із сприятливими кліматичними умовами, визначає потенційно високий рівень сільськогосподарського виробництва. Проте ряд екологічних та соціально-економічних проблем, які загострились в період реформування земельних відносин на селі, призвели до зниження ефективності сільськогосподарського землекористування. При цьому, найбільш актуальними проблемами наразі визнані незавершеність процесів реформування економічних і правових відносин власності, недосконалість системи державного управління у сфері використання та охорони земель, нерозвиненість автоматизованої системи державного земельного кадастру, відсутність дієвих механізмів економічного стимулювання ефективного використання та охорони земель.

Екологічні проблеми в галузі використання та охорони земель пов'язані, в першу чергу, з надмірним антропогенним навантаженням на земельні ресурси, яке характеризується винятково високим рівнем розораності території і сільськогосподарських угідь (відповідно 57 і 80%), що не має аналогів у світі [1]. Прискорені цим деградаційні процеси (особливо, водна ерозія і дефляція), завдають не тільки екологічних, а й економічних збитків аграрному сектору виробництва.

Бурхливі трансформаційні процеси в сфері земельних відносин без належного наукового супроводу призвели до порушення організації сільськогосподарського виробництва, оптимального співвідношення угідь в агроландшафтах, набору культур в сівозмінах, посилення інтенсифікації використання сільськогосподарських земель, в тому числі і орнонепридатних. Подальше використання в інтенсивному обробітку деградованих і малопродуктивних земель, за розрахунками експертів [4], обумовлює прями щорічні втрати в цілому по Україні біля 400 млн. гривень. І це без врахування екологічних втрат, пов'язаних з руйнуванням верхнього гумусового горизонту ґрунтів та забрудненням довкілля. Через це, збалансоване функціонування аграрного сектора економіки неможливе без організації ефективного сільськогосподарського землекористування.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми організації раціонального сільськогосподарського землекористування в ринкових умовах вивчали такі науковці як В.В. Горлачук [2], Д.С. Добряк [3], М.І. Лавейкін [5], Л.Я. Новаковський [6], В.Ф. Сайко [7], А.Я. Сохнич [8], А.М. Третяк [9] та інші. Однак, до цього часу відсутні комплексні варіативні системи раціонального використання земель, які б враховували весь динамічний спектр різноманітних взаємопов'язаних соціальних, економічних і екологічних умов функціонування сучасних землекористувань – з одного боку, і були затверджені на державному рівні в якості стратегічного напрямку використання земельних ресурсів – з іншого.

Враховуючи взаємопов'язаність і взаємообумовленість факторів та об'єктів впливу, господарської діяльності і агроландшафтів як в цілому, так і окремих їх компонентів, проблема забезпечення економічно доцільного і екологічно безпечного використання земельних ресурсів на місцевому рівні може бути розв'язана лише через запровадження єдиного комплексного системного підходу до організації раціонального землекористування з врахуванням природних та господарських умов конкретних територій.

**Постановка завдання.** Метою дослідження є розробка теоретичних і методологічних підходів до формування систем ефективного землекористування на місцевому рівні та обґрунтування комплексу заходів щодо підвищення продуктивності поліських агроландшафтів.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Формування і функціонування систем ефективного землекористування на місцевому рівні повинно враховувати ряд локальних (соціально-економічних і ґрунтово-екологічних) особливостей.

По-перше, ці системи повинні розроблятися на багатоваріантній основі, що дасть змогу землекористувачу вибрати найкращий варіант відповідно до природних умов і ресурсного

забезпечення. А тому вони повинні носити адаптивний характер по відношенню не тільки до ландшафтних, а й до господарських умов конкретного землекористування.

По-друге, взаємодія ключових елементів систем землекористування повинна здійснюватись через еколого-економічний механізм, за принципом «екологічно небезпечне землекористування повинне бути економічно не вигідним». До економічної складової цього механізму слід включити економічне стимулювання ґрунтоохоронних заходів і штрафні санкції за погіршення якісних характеристик ґрунтового покриву. До екологічної складової – оптимізацію структури земельних угідь і регламентацію технологічного навантаження на земельні ресурси.

Саме гармонізація названих складових дозволить землекористувачу розв'язати два антагоністичні завдання: 1) забезпечити підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь, що пов'язано з інтенсифікацією землекористування і негативною дією на довкілля; 2) зменшити негативний вплив на земельні ресурси шляхом дотримання вимог екологічної безпеки і відповідних обмежень техногенезу. А забезпечити це гармонійне поєднання можна лише через посилення ролі державного управління в сфері використання і охорони земельних ресурсів, особливо земель сільськогосподарського призначення шляхом розробки проектів землеустрою нових агроформувань і удосконалення вже існуючих, а також посиленням державного контролю за впровадженням цих проектів у виробництво. На місцевому рівні розробка таких проектів повинна виконуватись інженерними методами на кількісній розрахунковій основі з урахуванням імовірності прояву найбільш небезпечних деградаційних процесів ґрунтового покриву та з відповідним ступенем надійності проєктованої конструкції агроландшафту.

Структура екологічно стійкого агроландшафту, незважаючи на загальні принципи формування (виключно інженерними методами з використанням всіляко верифікованих математичних моделей), в кожній ґрунтово-кліматичній зоні повинна мати свої особливості і щодо оптимального співвідношення угідь, і щодо оптимізації ґрунтово-екологічних умов вирощування культурних рослин в межах його ґрунтозахисно-меліоративного каркасу. Зокрема, в умовах строкатості ґрунтового покриву Полісся першорядне значення має не рельєф, особливо на рівнинних територіях, а агроекологічне групування орних земель з урахуванням біологічних особливостей окремих культур. У Київському регіоні реальним втіленням комплексного адаптивно-ландшафтного підходу є оптимізація співвідношення земельних угідь в ландшафті та прискорення колообігу енергії, що буде досягатись через значне скорочення площ земель в інтенсивному обробітку (понад 340 тис. гектарів), та залучення наукових знань і засобів для розширення біологічної продуктивності земель.

Експериментальні дані, отримані в довготривалих стаціонарних дослідках, закладених у Київському агроґрунтовому районі, свідчать, що фонові для зони Полісся України дерново-підзолисті ґрунти через генетично успадкований низький вміст фізичної глини (5-15%) та промивний тип водного режиму характеризуються низькою гумусованістю верхніх горизонтів (0,6-1,4%), несприятливими агрохімічними та фізичними властивостями, слабкою стійкістю до руйнівної дії антропогенних факторів. Тому екологічно безпечне та економічно доцільне сільськогосподарське використання цих ґрунтів потребує проведення хімічної меліорації в повному обсязі і застосування органічних добрив в науково обґрунтованих нормах (не менше 12-15 т/га сівозмінної площі).

У жорстких ринкових умовах за диспаритету цін на промислово (пальне, техніку, добрива) і сільськогосподарську продукцію неможливо реалізувати усталені підходи до відтворення продуктивності земель: довгоротаційну сівозміну, численні технологічні операції з обробітку ґрунту та догляду за рослинами, обов'язкове застосування органічних та мінеральних добрив в науково обґрунтованих нормах. З іншого боку, під впливом кон'юнктури ринку динамічно змінюється структура посівних площ сільськогосподарських культур: збільшується питома вага високорентабельних культур овоче-баштанної та технічної груп і зменшуються площі ґрунтозахисних та кормових сівозмін. Така трансформація структури посівних площ і сівозмін в майбутньому може спричинити значне зниження якості сільськогосподарських угідь. В цих умовах оновлені підходи до підвищення продуктивності агроландшафтів і забезпечення високої рентабельності агроеліоративних заходів повинні передбачати широке залучення місцевих ресурсів (добрив та меліорантів) та інтенсифікацію біологічних факторів землеробства.

**Висновки з даного дослідження.** Отже, серед основних напрямів формування систем ефективного землекористування на місцевому рівні слід виділити: забезпечення екологічно збалансованого співвідношення земельних угідь у сучасних агроландшафтах; запобігання деградаційним процесам ґрунтового покриву та мінімізації їх наслідків; реалізацію ґрунтозахисно-меліоративних заходів; застосування економічних важелів впливу на суб'єктів землекористування (екологічно небезпечне землекористування повинно бути економічно не вигідним); удосконалення системи моніторингу земель та управління використанням і охороною земель.

В умовах Полісся вилучення з інтенсивного обробітку малопродуктивних земель та запровадження комплексу меліоративних заходів на орнопридатних землях забезпечить вирішення основного завдання землеробства: підвищення продуктивності агроєкосистем і збереження родючості ґрунтів. Для цього необхідне відновлення державних асигнувань на проведення хімічних меліорацій в

повному обсязі, посилення державного контролю за раціональним використанням земельних ресурсів, особливо в умовах реформування аграрного сектора економіки.

### Література

1. Буравльов Є.П. Безпека навколишнього середовища / Є.П. Буравльов. – Київ : Урожай, 2004. – 320 с.
2. Горлачук В.В. Землекористування на межі тисячоліть / В.В. Горлачук, В.Г. В'юн, А.Я. Сохнич. – Львів : НВФ «Українські технології», 2001. – 130 с.
3. Добряк Д.С. Теоретичні засади сталого розвитку землекористування у сільському господарстві / Д.С.Добряк, А.Г.Тихонов, Н.В.Гребенюк. – К. : Урожай, 2004. – 136 с.
4. Канаш О.П. Системний підхід до екологічної оптимізації використання земель / О.П. Канаш // Вісник Харківського НАУ. – 2003. – №1. – С. 183-189.
5. Лавейкін М.І. Реформування системи землекористування в Україні / М.І.Лавейкін. – Київ : РВПС України НАН України, 2000. – 376 с.
6. Новаковський Л.Я. Еколого-економічні проблеми розвитку національного АПК, використання земельних і лісових ресурсів / Л.Я. Новаковський, О.Г. Тараріко, В.М. Трегобчук // Вісник аграрної науки. – 1996. – №8. – С. 5-10.
7. Сайко В.Ф. Наукові підходи щодо раціонального землекористування в умовах здійснення аграрної реформи / В.Ф. Сайко // Вісник аграрної науки. – 2000. – №5. – С. 5-10.
8. Сохнич А.Я. Проблеми використання і охорони земель в умовах ринкової економіки : монографія / А.Я.Сохнич. – Львів : НВФ «Українські технології», 2002. – 252 с.
9. Третяк А.М. Наукові основи економіки землекористування та землевпорядкування / А.М. Третяк, В.М. Другак. – К. :ЦЗРУ, 2003. – 337 с.

УДК 658.644

**Фроленкова Н.А.,**  
*к.е.н., доцент кафедри менеджменту*  
*Національний університет водного господарства та*  
*природокористування*

## ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНВЕСТИЦІЙ У ПРИРОДООХОРОННІ ЗАХОДИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

**Постановка проблеми.** Проблеми взаємодії людини і природи, раціонального використання та охорони природно-ресурсного потенціалу – одні з найважливіших питань сучасності. Сьогодні в умовах прискорення науково-технічного прогресу відбувається залучення у господарську діяльність все більшої кількості природних ресурсів і збільшення навантаження на навколишнє середовище, порушуються біогеоценози, зростають витрати на залучення і відтворення природних ресурсів.

Таким чином, на сучасному етапі глобальної екологізації суспільства проблема ефективного й раціонального природокористування набуває надзвичайної актуальності, зокрема, для галузей, які активно використовують природні ресурси. Особлива увага сьогодні повинна приділятися розвитку та функціонуванню природогосподарських галузей, де економічне зростання обмежується вимогами до раціонального використання природних ресурсів й охорони навколишнього природного середовища.

Загострення екологічних проблем в останнє десятиріччя потребує узгодження економічних і екологічних цілей будь-якої господарської діяльності, тобто вибору такого співвідношення, при якому досягається найбільший сукупний економіко-екологічний ефект. Практична реалізація природоохоронних заходів та проектів відповідно вимагає удосконалення існуючого механізму їх еколого-економічного оцінювання. Це призведе до підвищення інвестиційної привабливості галузей природокористування та їх розвитку в напрямку екологізації виробництва.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проте на сьогоднішній день досі відсутні загальноприйняті та методологічно обґрунтовані підходи до економічної оцінки екологічних наслідків інвестицій у проекти природокористування та природоохоронні заходи. Це пов'язано, в першу чергу, зі складністю прогнозу реальних результатів, які залежать від багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників, необхідністю проведення громіздких інженерних розрахунків, які є базою для проведення економічної